

A NEMZETI SZOCIALIZMUS IDEOLÓGIÁJA

Irta: NEUFELD BÉLA (Nagyszőlős)

A faszizmus győzelme Németországban győzők és legyőzöttek oldalán egyformán diskusziót indított el az ideológiák történetemalakitó szerepéről. A fasiszta elméletek megfogalmazói, *Rosenberg, Hitler* stb. az ideológiák *elsődleges* jelentőségét vallják, amit Hitler így fejez ki „Képzeteket és eszméket, valamint bizonyos szellemi alappal bíró mozgalmakat, legyenek ezek hamisak, vagy helyesek, technikai jellegű hatalmi eszközökkel csak akkor lehet megtörni, ha ezek a fegyverek ugyancsak új gondolat, eszme vagy világnézet hordozói” Hitler és Roosenberg a „Führerideológia” képzetével fejezik ki, hogy az egyén tömegfeletti alakító ereje mintázza ki a történelem arculatát, s a „kiválasztott” egyén eszméje az, mely minden társadalmi adottság felett lebeg.

Ezzel szemben a marxizmus az ideológiák *másodlagos* jelentőségét tanítja, a gazdasági alap felülépitményének tekinti. Az ideológiák társadalmi jelentősége a vulgarmarxizmus tanításában és gyakorlatában vitathatatlanul lefokozódott, mivel az ideológiát csupán reflexnek tekintették, amely gépiesen, valami spontáneizmus belső szükségével tükrözi vissza a társadalmi lét adottságait. Most a német nemzeti szocializmus ideológiájának győzelme után egyre gyakrabban felvetődik az ideológia problematikája s polgári és nem polgári oldalról egyre felhangzik a fasisztaellenes ideológiák kiépítésének és tudatosításának követelménye. Polgári írók, (kiválóan *E. Rühl*) valamint szocialista teoretikusok is (*W. Reich*) aláhúzzák a faszizmus elleni propaganda ideológiai hiányosságait s a faszizmus győzelmét Németországban részben erre is vezetik vissza. *W. Reich* ismert munkájában *Die Massenpsychologie des Fasizmus*. 1935.) megállapítja, hogy a faszizmus győzelme Németországban egy alapvető ellentmondásra hívja fel a figyelmet: a gazdasági alapjukban megrendült tömegegyedek jobbra sodródását, a feltételezett bal felé fordulás helyett. A gazdasági alap és ideológia között olló nyílt szét, a társadalmi lét és öntudat egymástól elhajlottak, a gazdasági válságba jutott tömegek nem a szocializmus, hanem a faszizmus felé toldódtak. Reich felveti a kérdést, hogy mire vezethető vissza a gazdasági helyzet és eszmei magatartás ez ellentmondása? Reich — könyvét annak idején e hasábokon megbeszéltük, — arra a következtetésre jut, hogy az ideológiai mozgalom elhanyagolása és kiválóan a munkásréteg szexuálpolitikai hiánya az uralkodó morál szexuálelfojtó irányával szemben, teszi fogékonná a társadalmi egyedeket a társadalmi létüknek ellentmondó eszmék befogadására.

Reich — könyvének figyelemreméltó és ösztönző szempontjai ellenére is — megfeneklik a szexuológiai szemlélet szűk medrében, s ahelyett, hogy a probléma egészét ellentmondásaiban feloldaná, azt távlatában megszükiti.

Ezzel szemben a legszélesebb alapokon épül fel) *Hans Günther* könyve. (*Der Herren eignere Geist — die Ideologie des Nationalsozializ-*

mus. 1935.) amely a fasiszta ideológiáik kitűnő forrásismeretével a marx-i dialektika éles fegyverét társítja, olyan formakézséggel és gondolati szabatosággal, amely ezt a művet messze kiemeli a tucatirodalom sorából. A könyv nem mond meglepően újat, legtöbb tétele ma már köztudattá kristályosodott a nem-fasiszták táborában, viszont a könyvet kiválóan becselessé teszi, ép' az értelmiségek szemében, a szerző példás készsége és dialektikus kritikájának nagyszerű vonalvezetése. Aki a német nemzeti szocializmussal a jövőben foglalkozni kíván, — annak ismernie kell Günther könyvét. Részletfinomságainak tulbőségéből próbáljuk kihámozni a lényegest és ha nyersen is, de kirajzolni gondolatmenetét.

H. Günther végez azzal a sekélyes állásponttal, amely a náci vezetőök pszihopathológiai defektusának aláfestésével véli megoldhatni ennek a mozgalomnak sikerét és kifejezési formáit Németországban. Freudista, vagy adleri konstrukciók itt nem segítenek. A „rejtélyeket” és ellentmondásokat nem lélektani finomkodással, hanem dialektikus materialista kritikával lehet feloldani. A nemzeti szocializmus fantasztikus eszmehajtásai mint önálló jelenségek nem értékelhetők; termékek azok maguk is, kifejezési formái a szociális folyamatnak: az osztályharc egy frontszakasza. (48. o.) A szerző tisztán látja a kérdés lényegét — a korszak ökonómiáját. A tőkés gazdálkodás széteső szakaszában — amelynek mélységét néhány mondatban és számban sűrítve vetíti fel — a polgárság kiutat keres a válság terheinek áthárításával. A tőkés támadás sikerétől függ a kapitalizmus időleges megmentése. Ez a kor egyik központi kérdése. És ez, az offenzívát a munkásosztály legelemibb életjogai ellen véghezvinni; — ez egyik lényeges feladata a faszizmusnak. (13. o.) O. Spengler itt is kimondta a döntő szót, amidőn a fehér munkást „luxusállatnak” nevezte és kérlelhetetlen következetességgel a „fehér” bérek leszorítását a négerkulik életszínvonalára, a szociális biztosítás s a dolgozó ember mindennemű védelmének megszüntetését követelte. Vagy megvalósul ez — jelenti ki Spengler — vagy a Nyugat elpusztulása (= a monopolkapitalizmus vége) elkerülhetetlen. És ezzel valóban a század legvégső, legmélyebb döntését formulázza. Pontosan azért áll ma a játék! (15. o.)

Spengler kifejezi a korszak második központi problémáját is: új világháború, mint a polgárság kiutja a kapitalizmus válságából. És a faszizmus második lényeges feladata: ezt az új háborút előkészíteni! Ugyanaz az ökonómia azonban, amely a regresszív és fasiszta tendenciákat termeli, a forradalomnak is előkészíti talaját. Ilyen helyzetben nem parlamentekkel uralkodnak. Erősebb eszköz kell. A faszizmus ez az erősebb eszköz a negyedik rend ellen. A faszizmus: präventív ellenforradalom. (47. o.) A hitlerizmus nem a demokrácia és a szociáldemokrácia ellen keletkezett; nem a liberalizmus, nem a fináncoligarchia, sőt még nem is az értelem ellen. A hitlerizmus a köztársaság törvényes örököse. Nem esetleges forma, hanem a válságteli termelési rend organikus terméke. A forradalom ellen jött létre. (47. o.)

Amilyen a faszizmus társadalmi gyakorlata, olyan az ideológiája is — präventív ellenforradalmi. És ebben az a legnyugtalanítóbb, hogy azok juttatták győzelemhez, akik a monopolkapitalizmusban deklasszállóva felesküdték a nemzetiszocializmusnak, amely éppen a monopoltöke célkitűzéseinek megvalósítását vállalta. Mert a kistermelő tényleges érdekei és törekvései és a fasiszta ideológia tényleges nagytőkés osztálytartalma között szakadék tátong. (54. o.) Hogyan kerültek tehát egymáAoz? Nyilván csak úgy, hogy a fasiszta ideológia valóságos osztály-

tartalma nem jutott nyíltan kifejezésre. Elleplezték és meghamisították. Amit elérni akartak u. i. az tényleg egyedüli a történelemben: egy tömegek elleni rendszert a tömegek segélyével megalapozni. Az áldozatokat gigantikus csalással vezették félre. Mert mit ígértek a tömegeknek? Nemzeti és társadalmi megváltást. A 25 pont kiskatéja lett szinte valamennyi osztálynak, rétegnek, Mindenkinnek fűt-fát ígértek. Goebbels felfedezte a negyedik rendben az új nemességet, Rosenberg ugyanazt cselekedte a középosztállyal. Hitler az akademikust állította az élre, Darre a parasztot tette meg új hősnek. A 25 pont nem program, nem ideológia, hanem teória és programtalanság. Tudományosan: eklekticizmus. És ráadásul ellentmondásos eklekticizmus. Mivel valamennyi osztályelemítét a gyakorlatban tovább fennáll, sőt még fokozódik, úgy ezek a nemzetiszocializmus ideológiájában is csak a frázisban hozhatók közös nevezőre, csak külsőleg „engesztelhető” ki egymással. De a fasiszta ideológia nem eklekticizmus önmagában. Az egésznek van gerince. Egységes alapjellege éppen a monopolkapitalizmus antimarxizmusa. A fasiszta „világcsoda”, a tömegek segélyével hatalomra jutni a tömegek ellen, eszmeileg is kell, hogy különös módon visszatükröződjék, mint valami egészen határozott, sajátos galádság: amennyiben a túlnyomóan tőkésellenes beállítottságú hiveknek a kapitalizmus megszüntetését ígérték, amennyiben a tőkés rendszert többé nem védték és dicsőítették, hanem — látszólag — támadták és bíralták.

Günther aztán sorra veszi a nemzetiszocialista program sarkalatos pontjait és ezekre szedi szét azokat. A nemzeti felszabadítás hatásos ütőkártyája volt a kispolgár romlásáért kizárólag Versailles terhére irni. Ez a hazugság a nemzeti gondolat hordozójának avatta fel őket és sikereiknek egyik legkézzelfoghatóbb magyarázata. Természetesen a kispolgárság a nacionalizmust nem választotta el gazdasági reményeitől; nemzeti felszabadulás alatt — első sorban — az adósságaitól való szabadulást értette. (59. o.)

Kétségtelenül: a versaillesi szerződés nemzeti elnyomást jelentett. A dolgozó tömegek kettős kiaknázását a saját tőkések s az imperialista győztesek részéről. Versailles és a jóvátételek látszólag nemzeti felszabadító póza lényegében a zsákmány egy kézben való egyesítése, a saját „nemzeti” fináncsőke javára. Mert számokkal dokumentált, hogy a terhek, amelyeket a Hitler-rendszer a német néptömegekre a fegyverkezésel ráhárít, nagyobbak, mint a jóvátételi fizetségek valaha is. Egy szerűen becsapják a tömegeket, amidőn Versailles-revizióját békés uton ígértek. A rendszer minden kül- és belpolitikai tette kezdettől kezdve egyetlen célra irányult: felfegyverkezés és Versailles háborús revíziója. Európa újrafelosztása a Szovjetunió és más országok rovására, háború, mint „kiút” a válságból, háború a fináncsőke érdekében; ez az értelme a „nemzeti felszabadításnak”. (64. o.) A nacionalizmus eszmei hatalmi eszköz a trustmágnások kezében. Az ő nacionalizmusuk háborús ideológiát jelent. Szerencsés összejátszás volt számukra, hogy a SPD teljesítő politikájával hallatlan kiadós agitációs anyagot adott kezükbe. A szociáldemokráciát tudatosan és céltudatosan azonosítva az egész marxizmussal, Németország kiszolgáltatottságát és elárultatását varrták nyakukba. A „marxisták” elárulták Németországot, a nemzeti szociálisták ellenben...! Csak ott és akkor kínálhatták fel magukat a nemzeti szükség jövő megszabadítóiként, ahol a szociáldemokrácia hamis agitációjuk számára objektív alkalmat szolgáltatott. És mindezt a „marxizmus” „kontójára írva a csatlakozott kispolgári tömegeket annál könnyebben vonták a maguk oldalára. (69. o.)

Mi több, a nacionalizmust összekapcsolták a szocialista frázissal. Ernst Jünger szembeállítja a polgár halott gazdaságát a **munkás** élő technikájával, a polgári világ halott békéjét s a háború belső élményét a munkásállamban.... A demagóg célkitűzés manifesztálódik: a háborút a munkás ügyének deklarálják. (A háború „munkát hoz”. „Nép tér nélkül” — ezek a náci átlatászó jelszavai.) De Jüngert is felülmulja a nemzeti szocializmus legjelentősebb szellemi előfutára, O. Spengler, aki már egyik régebbi munkájában (*Preussentum und Socialismus*. 1919.) szembeállítja a szocializmust és a marxizmust. Sp. a poroszországban látja a szocializmusnak, a német szocializmusnak kifejezését, miként az angol-, francia-demokráciában a kapitalizmusét. Hegel contra Marx! Poroszország az anglikánusok ellen! Német szocializmus a marxizmus és kapitalizmus ellen! Ezek a spengleri antipódusok. Ezzel a meghamisítással aztán a „szocializmus” eszméje nevében „a kapitalizmus” ellen háborút fognak szítani, — a világ egyetlen országa ellen, ahol a szocializmus megvalósul! Nem elégszenek meg a lényeg meghamisításával, a szociális demagógia minden fogását felhasználják. Erejük, hogy a nemzeti frázist a szociálissal társítják. A májusünnepek, a sarló és kalapács utánzása, a harci dalok, vörös zászlók, stb. a náci „forradalmi” propagandájának rendszerbefoglalása a szociális frázis bluffjével. El kell ismerni, hogy a nemzeti szocialisták a kapitalizmust „megmentették” elpusztításának ürügye alatt. Prokapitalisztikus funkciójukat antikapitalisztikusan elleplezték. A legbrutálisabb reakciót, mint forradalmat maszkirozták (114. o.) A könyv egyik legerősebb fejezete, amelyben Günther az SPD politikai gyakorlatait és ideológiai mozgalmát világítja meg. Soha a náci nem menthették volna a kapitalizmust antimarxista jelszavakkal, ha nem hivatkozhattak volna a szocialdemokrata elméletre és gyakorlatra. A náci sohasem érték volna el olyan tömeghatást, ha ugyanazokat a tömegeket már előbb a szociáldemokraták egészen hasonló fajta szocializmussal nem csapták volna be! *Hilferding* és társainak háborús szocializmusa és szervezett kapitalizmusa nélkül nem jöhetett volna Goebbels és társainak német szocializmusa. (120. o.)

De a maszk lehullott. 1933 nyarán Hitler lefújja a forradalmat. Aki a második (szociális) forradalmat hangoztatni meri, ellensége a nemzetiszocializmus „építő” eszméjének. 1934. VI. 30. Röhm és társainak lemészárlása. — A Führer állja a nagytőkének tett ígéretét. És jönnek egymás után a rendeletek s a 25 pont megváltó ígérete ronggyá foszlik. A nagybirtokot kisajátítják? Nem. Szánálják. A kamatrabszolgaság megszüntetése? Bankok, társadalmisított üzemek államosítása? Mindez éppen a visszájára fordul. A monopolkapitalizmus diktál. Nézzük a számokat. Az ipari termelés terjedelme 1932 júliusától 46%-al emelkedett. Ugyanez a foglalkoztatott munkások száma 18.9%-al nőtt, tehát 27%-al maradt vissza a többlet iparimennyiség, mögött. Azonkívül a bérösszeg névlegesen 5.8%-kal emelkedett, tehát 13%-kal maradt mögötte a foglalkoztatott munkások arányszámának. $27 + 13 = 40$. Legalább is 40% plusz munkateljesítményt kap a német tőkésosztály ingyen a munkáságtól, vagyis az utolsó 2 évnek majd egész többtermelését kizárólag a munkások fokozott kiaknázása révén érték el. Vagy így is fogalmazhatnánk: a német polgárság Hitler uralma alatt 2—3 millió munkással többet foglalkoztatott s ennek ellenére a német munkásosztály reális összjövedelme csak csökkent. Itt a titok: legalább is 40%-al több ingyen munkateljesítmény; 2-3 millióval több munkás költségmentesen kiaknázva, — ezért Fasizmus! (127. o.)

A kritikai apologetika c. fejezetben szerzőnk Nietzschétől Rathenauig,

s Spenglertől Rosenberggig követi a nemzetiszocializmus szellemi alapvetésének változásait, amely világszemléleti kitükrözésében a germánok és mongolok élet-halál harcát profécizza. Rosenberg a germánság s mongolság szembeállításával, a német szocializmust és a negyedik rend épülő szocializmusát példázza. És kongatja a keleti veszély halálharangját. Nincs mentség. Der Untergang des Abendlandes, Der Mythos des XX. Jahrhunderts a polgári világszemlélet alkonya. De éppen ezért: legmagasabb aktivitás, kegyetlenség és állatiasság a negyedik rend feltörő lendülete ellen.

Könyve utolsó fejezetében a nemzetiszocializmus gondolati mód-szereivel foglalkozik. A nemzeti szocialista ideológiák irracionalista és misztikus tartalmával és végül a fajelmélet lényegével. Itt a legkevésbé reprodukálható. Egyetlen nagyszabású történelmi távlatban elemzi fel az irracionális kialakulását kezdve Nietzschén, a német életfilozófusok (Simmel, Dilthey, Lipp, stb.) munkáin keresztül, Spengler és Rosenberg-ig. Az irracionalista kultusz már 1900 táján indul meg a szellemi és természettudományok kettéválasztásával, amidőn az előbbinél az objektív törvényszerűséget vitatták, s a történelmi élet dialektikus szemléletét az egyén intuitív megérzésével helyettesítették. Spengler szerint a természetet tudományosan kell tálni, a történelem felett költeni kell. De miért az irracionális? Erre a kérdésre szerző a polgársághelyzetének elemzésével felel. A kapitalizmus korai szakaszában a technikai vívmányok és új munkamódszerek a termelés arányait meghatározzák. A polgárság a természet urának érezte magát s a társadalom életét úgy elméletileg, mint gyakorlatilag uralni remélte. Ennek az emelkedő élet-hangulatnak gyökere a nagy polgár közgazdászok és bölcselek ama tanítása, amely a természettörvények megismerésének nyomán a történelmi, gazdasági és politikai élet törvényszerűségeinek rendszerbefoglalását vállalja. A kapitalizmus leszálló életszakaszában, amidőn a polgárság, mint uralkodó osztály történelmi szerepét eljátszotta és felvonulna látja a jövő alakító erőit, uttalanságában, szorongásában és kétségbeesésében irracionálisba menekszik. A monopolkapitalizmus élősdirendszere a gépben, s a természettudományban is démoni ellenséget lát, amely zavarja megmerevedett termelői körét, nem kevésbé a társadalmi tudományokban, amelyek felfedik az alapvető változások okait és kirajzolják az érlelődő történelmi távlatokat. Így a modern irracionális **csak** a nagypolgárság osztályhelyzetéből érthető meg. A nemzeti szocialista irracionális közvetlen örököse a polgári-, liberális-, **életfilozófusok** tanításainak. Ez a konkrétum is megvilágítja, hogy a fasiszta ideológia nincs ellentétben és nincsen túl a polgári és szociáldemokrata **képzetvilágom**. A közös irracionális gondolkodási módszer igazolja, hogy a fasiszta az utolsó hanyatlási stádium, a polgári-, liberális-gondolkodás feloszlási folyamata. (180-81. o.)

Günther Hitler és Rosenberg írásain keresztül kimutatja, hogy a fasiszta ideológia, amidőn megsemmisíti — frazeológiában — a társadalmi tudományok pozitívitasát, egyetlen tudás mesterségét **tanítja** a tömeglelek primitív indulatainak uralását, a „szociálpszichológiai” tömeguralmat. Maga az ideológiák tartalma se fontos, egyedül a pillanatnyi célszerűség szabja meg a jellegét. A pillanatnyi eredmény az, amely az ideológiák hivatalos tartalmát megszabja. (186. o.) Az irracionálisnak, mint ideológiának gyakorlati célirányáról magától Hitlertől kapjuk a legmértékadóbb felvilágosítást. Hitler megdorgálja a vilmoši gyakorlatot, amely **nem tudott** a tömegek **lelkéhez** hozzáférközni, holott — mondja — „okos s **kitartó** propagandaeszközökkel egy népnek az eget

pokollá lehet átmásítani és megfordítva, a legnyomoruságosabb életet is paradicsommá lehet átkölneni" (189. o.) Most már értjük a tömeglélektani gyakorlatot, amely háborúra preparálja a német népet s amely a legnagyobb arányú kiaknázás napjaiban a kiaknázottaknak a paradicsom illuzióját kívánja nyújtani...

Külön tanulmány a miszticizmus szerepe a polgári gondolkodás fejlődésében. Kiválóan az aktuális fajimitológia, amit a német fasizmus legfőbb rangra emelt. Günther itt is ragyogó felkészültséggel, kimerítő, gazdag elemzéssel és éles dialektikával tör fel az ideológiák valóságleplező burkát és hámozza ki a rejtett és leplezett magvat. A faji harc, amit a náci világtörténelmi elvként hirdetnek egyrészt igazolni kívánja a germánok — konkrétan, a német nagypolgárság imperialista háborúját az ázsiai „Untermenschum”, tehát a szocialista társadalom rendje ellen — s ugyanakkor az osztályharc realitását a „fajiharc” természetes adottságával kísérli meg elkendőzni. A hitlerfasizmus antiszemitizmusának éle végsően a negyedik rend ideológiája ellen irányul, ezért **Kapcsolják** össze a marxizmust a nemzetközi világszidóság feltételezett Világuralmi törekvéseivel, hogy, ezen keresztül a marxizmust találják.. Antiszemitizmusuk demagóg trükk, hogy eltereljék a figyelmet a kapitalizmusról és a kétségbeesett tömegek indulatát rávigyék a maroknyi zsidókra? Szó **sincs** róla! Hanem az egyetlen eltökélt osztályellenségre — a negyedik rendre. Ezzel zárul a könyv, amelynek végig eleven és elemző dialektikája lenyűgözi az olvasót. Az ismertetés szükségképpen nyers és töredékes, annál teljesebb és kristályosabb maga a mű.

Utószót írni Günther könyvéhez — felesleges. De a könyv **nyomán**, felmerülnek a kérdések és feleletek, amelyek számosakat foglalkoztatnak G. könyvétől függetlenül. Ez a könyv, amely elemzései során, például adóan vetíti fel a gazdasági alap és felülépítmények kölcsönhatásait eszmélhetően abból a megrendülésből csapódott ki, amely számosakat elért: Miként volt lehetséges a német nép tömegeit egy kiagyalt ideológiával osztályérdekeinek *ellentmondó* magatartásba sodorni? G. a német nemzeti szocializmus ideológiájáról ír, de azontul érezhetően az ideológia problematikája nem kevésbé foglalkoztatja. Ez teszi indokolttá az „**utószót**,”

Azt kérdezzük: tényleg elhanyagolta a marxizmus az ideológia jelentőségét? Vajon a konkrét történelmi helyzet tartalmaz valami oly novumot, amire Marx és Engels még nem gondolhattak? A marxizmus továbbfejlesztése, amely Uljanov konstruktív műve, ezen a **téren** is aktuális és szükséges? — Tagadhatatlan: soha marxista oldalról nem beszéltek annyit az ideológiákról, mint napjainkban. Voltak idők, amidőn az ideológiákról alig esett szó, holmi elhanyagolható értéknek tekintették, s annál fetisesebb tisztelete volt az ökonómiának. A tőkés rend demokráta szakaszában, amidőn a munkásosztálynak csak szociáldemokráta képviselője volt, **az** volt az uralkodó tanítás, hogy a gazdasági alap alakítja ki a felülépítményeket — melyek **csupán** reflexek — s minden változást az alap megváltozásától kell várni. Ez összeesett a szociáldemokrácia automatizmus vagy spontaneizmus elméletével, amely a **szubjektív** faktor elhanyagolásával szinte kizárólag az objektív tényezőkre, a gazdasági alap változásaira vélte, **visszavezetni** a társadalmi változásokat s magának a szocializmusnak is a kialakulását. Ma már **tudjuk** az aktuális történelmi oktatásból, hogy hová vezetett ez a spontaneitás elmélet, amely ideologikusan kifejezte a szociáldemokrácia belenövését a kapitalizmusba, — s nem fordítva, ahogy **ők** hitték és hirdették, — s a **maga** kényelmes passzivitásával megfelelt a szociálizmusvárás lelki fel-

tételeinek. A spontaneitás-elmélet nélkül, amely szinte zéróra redukálta a szubjektív faktor jelentőségét a történelemben, szükségképpen elkellett homályosulni az ideológiák jelentőségének. Az ideológiák szerepét és súlyát lebecsülni nemcsak öntetszelgő materializmusnak, „orthodox” marxizmusnak tűnhetett fel, de egyben menlevél volt mindennemű politikai kvietizmus számára, amely lényegében a szociáldemokrata reformizmus sajátja. Valamiképp ezzel függhet össze, hogy az ideológiák szerepe és jelentősége elsikkadt a szociáldemokrácia tolmácsolásában. Nem mintha Marx és Engels elmellőzték volna az ideológiai tényező vizsgálatát. Elég erre pár idézetet ideírni. Így pl. ezt a híres marxi tételt: Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük határozza meg tudatukat. (Zur kritik der politischen Ökonomie. Einleitung.) — Vagy, amit Engels ír: Materialisztikus szemlélet szerint a történelemben a végső fokon meghatározó momentum a valóságos élet produkciója és reprodukciója. Többet sem Marx, sem én nem mondtam. Ha valaki ezt odaferdíti, mintha a gazdasági momentum volna az egyetlen meghatározó, úgy ezzel az eredeti tételt semmitmondó, elvont, értelmetlen frázissá torzítja. (Engels: Brief an I. Bloch vom 21. IX. 1890.) Engels még teljesebben fejezi ki magát, amidőn azt írja, hogy az ideológiáknak visszaható befolyásuk van a társadalmi fejlődésre, magára a gazdaságira is. (Levél C. Schmidhez 1890. X. 27.) — Továbbá; s ezt ugyancsak Engels mondja: Minden ideológia, ha egyszer már megvan, az adott képzetű anyag kapcsán fejlődik, azt tovább képzi; máskülönben nem volna ideológia, vagyis gondolatokkal, mint önálló és függetlenül fejlődő, csupán önön saját törvényeinek alávetett lényegiségekkel való (foglalkozás. (F. Engels: Ludvig Feuerbach.) — Marx még tovább megy s ebben az ismert mondatban fejezi ki az eszmék alakító erejét: Az elmélet is anyagi hatalommá válik, mihelyt a tömegeket megragadja. (Marx: Zur kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie.) — Hogy minő eszmék ragadják meg a tömegeket, arra utal a következő kitétel: Egy korszak uralkodó eszméi mindig csupán az uralkodó osztály eszméi voltak. (Marx és Engels: A kiáltvány.) — Tárgyilagosan tehát senki sem állíthatja, hogy a tudományos szocializmus mesterei elhanyagolták volna az eszmei tényezők szerepének vizsgálatát. Hogy a vulgarmarxizmus és a szociáldemokrácia társadalmi gyakorlatában az ideológiák értékelése bagatellizálódott, annak főként a reformer elmélet és gyakorlat lehetett az oka, amely rábizta a társadalomalakítást az objektív gazdasági erők spontán munkájára s ezzel szükségképpen elsorvasztotta a szubjektív faktor, az ideológiai tényezők életét. Ezért érthető és logikus, ha a szocialreformizmus baloldali kritikusai ismét rehabilitálják az ideológiákat, amint ez pl. K. Sauerland könyvében erőteljesen kifejezésre jut. (Der dialektische Materialismus. Universum-Bücherei. I. Band) Maga Uljanov is, egyik korábbi munkájában, (Materialismus u. Empiriekriticismus. 1908.) élesen szembezáll a vulgarmarxisták szimplifikáló, sematizáló eljárásával, amely az eszméket a gazdasági alap egyszerű reflexévé fokozza le. Uljanov így ír: A társadalmi tudat visszatükrözi a társadalmi létet — ez a Marx tanítása. A visszatükrözött a tükröző megközelítően pontos mása lehet, de itt azonosságról beszélni, értelmetlenség. A tudat általában visszatükrözi a létet — ez az egész materializmus tétele. A társadalmi lét és társadalmi tudat azonosságának elmélete totális értelmetlenség, feltétlenül reakciós teória.”

De az elmélet hangsúlyán túl, a gyakorlat még szembeötlőbb és egyértelműbb változásokat mutat. Aki figyelemmel kíséri ép az utolsó évek eseményeit kivált a Hitlerfasizmus uralomrajutása óta, egyre in-

inkább tapasztalhatja a marxizmus mozgalmi vonalának ideológiai hangsúlyát. Csak el kell olvasni újra Pick, Dimitroff referátumait — s még egy csomó mértékadó megnyilatkozásra utalhatnánk — hogy felismerjük az új hangsúlyt. Az ideológiai munka rendkívüli fontossága, szinte primér jelentősége tűnik fel bennük. Nemcsak az ideológiai tudatosító munkára vetik a fősúlyt, hanem ezenkívül egyre nyomatékosabban domborítják ki az eszmei tényezők — nemzet, haza, történelmi hagyományok, stb. — jelentőségét s azok értékesítését az ideológiai mozgalom síkján. Ez a történelem oktató ábrázolása. Tanui vagyunk egy mozgalom sikerének, amely egész eszmei felépítésében és tartalmában a tömegek ámitására és hiszékenységére alapozott. Günther izzig-végig materialista-dialektikus munkája is elismeri, — összegezve a nemzet szocializmus bírálatait, — hogy az áldozatokat példátlan csalással vezették félre. (214. o.) s hozzáfűzi: ennek az imperializmus reakciós célkitűzései általában, s Németország különleges gazdasági és társadalmi viszonyai objektive kedveztek s szubjektive lehetővé tette a szociáldemokrácia szégyenletes magatartása. De tény: ideológiai maszlaggal megköttyagosítottak milliós tömegeket, amelyek gazdasági érdekeiknek ellentmondóan cselekedtek. Lehetséges ez? Kétségtelen. A német példa egyértelmű felelet. Világtörténelmi erejű dokumentálása az „eszme” hatalmának. Ezek szerint tehát lehetséges, hogy a tudat a valóság tényeit, vagyis a létet hamisul tükrözze s ennek meg nem felelő magatartásokban mutakozzék meg? Marx és Engels írják egyik közös munkájukban: Amennyiben az egyének valóságos viszonyainak tudati kifejezése illuzórikus s képzetekben a valóságukat a feje tetejére állítják, úgy ez maga is következménye korlátolt anyagi tevékenységüknek s az ebből eredő korlátolt társadalmi viszonyoknak. (Die Deutsche Ideologie). Marx és Engels tehát szabatosan kifejezik a tudat és a lét ellentmondásait, a tudat illuzionisztikus tartalmait, amelyekben a valóság a fejetetejére kerül. Ezzel kifejezik azt is, hogy a tudat nem felítetlenül a valóságos lét hű tükre, sőt olykor éppen annak torzító visszatükrözése. M. és E. megfelelnek arra is, hogy ez miért van így, s Günther könyve hasonlóan nagyerejű dokumentálása a tömegek illuzionisztikus képzeteinek, mint a fonák és ellentmondásokkal teli „korlátolt” társadalmi viszonyoknak. Maga Uljanov is úgy nyilatkozott egy alkalommal: „Talán éppen a szófizmak szolgáltatják a leghatékonyabb eszközt a tömegek beleszólására a jövő háborújába”. Semmi kétség: a marxista elmélet és gyakorlat nagy mesterei teljes tudatában voltak az ideológiák magatartásalakító erejének, legyenek bár azok hamisak is.

Még egy kérdés, amit fel kell vetnünk. Mi lehet az oka annak a szinte szociológiai érvényű jelenségnek, hogy a fasizmus mindenütt tudatosan meghamisított, ámitásra és félrevezetésre alapozott ideológiákkal manővroz? Szerintünk ez — közvetve — a fasizmus belső gyöngeségére vall. A valóságot meg kell hamisítaniok s meg is hamisítják, mert ennek nyílt felismerése és kifejezése feltétlenül a tömegek velük való szembenfordulását eredményezné. A történelmi helyzet ma egyértelmű. A gazdasági-társadalmi alap megrendült és a káoszról az uralkodó osztály maga se talál kiutat. A kapitalizmus rendszere szétesőben. A tényeket tehát nem lehet elvitatni. A lét karaktere egyértelmű. S ha a tudat spontán és megfelelően tükrözné a létet, úgy ebből az összhangzából egyetlen és egységes cselekvés alakulna ki. Ezen a ponton mutatkozik meg a tudati elem, az eszme szerepe. Nem lehetséges-e a tudati tartalmak meghamisításával, hazug, ámitó eszmékkel korrigálni a valóságot, a létet? Erre felelt a fasizmus ide-

ológiai gyakorlata meggyőző erővel. A létet, a mait, szépíteni alig lehet, alig lehetséges vonzónak és kívánatosnakk feltüntetni napjaink valóságát, de hamis képzetekkel táplálni, a figyelmet a lényegről elterelni s mákonyos illuziókkal feltörni akaratukat lenyügözni — ez sikerült. Annál inkább, mert a társadalmi helyzet a maga káotikusságával, erősen fogékonná tette az embereket az irracionálisra. Hisz értelmesen és eszmélően aligha tudja átfogni a kispolgár s a munkások java része is a nagy szerkezeti változások jelentőségét és jelentését, s ebből a léte és tudata számára egyaránt szorongató, lenyügöző helyzetből szükségképpen tolódik irracionális pályák felé. A faszizmus ideológiája előkészített talajra talált s a polgárság, amelynek számára Uljanov szerint nincsenek abszolút kiút nélküli helyzetek egy grandiózus ideológiai fogással ragadta magához a válság sodrában a szorongás és megváltás reménye között hányódó tömegeket. A fasiszta ideológia győzelme Németországban rendkívüli mementó.

SAJTÓ, — AZ „ÉLŐ LELKIISMERET”

Irta: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

A következőkben között sorok részlet szerzőnek **Nagy takarítás,** vagy a szellem kötéltanca címen közeljövőben megjelenő füzetéből.

Bizony, az elégedetlenség a világ állapotával szemben minden vonalon megnyilvánul, biztosak is lehetünk tehát benne, hogy ezen elégedetlenségek minden esetben magasabb és emelkedettebb szempontokból fakadnak. Jól esik tudni ezt és e boldog tudattal hajtani édes álomra a fejünk. Hisz őrködik felettünk a szellem, a rend és a biztonság, ha személyesen nem is, de „élő lelkiismerete”, sajtója képében.

Ebben a sajtóban semmi hiba, soha nem volt mióta csak létezik. Ezen „élő lelkiismeret” megnyugtat és a dolgok látszólagos képével szemben a valódi lényegről felvilágosít. De miért nyugtat meg egyáltalán, ha nincs ok a nyugtalanságra, miért magyarázza az eseményeket és az események indító és hatóókait, ha az események ésszerűek és világosak. Miért írja mondjuk évek óta, hogy tegyük fel jihatlan a viz, amikor a vizetív emberek ezt ugyis tudják és az ujságotvasóknak különben is módfelett kevés a beleszólásuk a csatornaépítésekbe. Egyszerűen ésszerűtlenségnek számít óbégatni eféle dolgokon, mint, hogy például növekedőben a tüdőbajosok száma vagy ahelyett, hogy szaporodnia, pusztul a világ, talán arra számít az „élő lelkiismeret”, hogy az előfizetők összeállanak és letéve a nachtkasztira a lapot, nekilátnak, hogy tőlük telhetőleg ismét felemeljék a születési arányszámot. Folytathatnánk akár hajnaliig az efajta indiszkrét kérdéseket, ha egyáltalán szükség lenne rá. De sajtóról, „pontos hírszolgálatról”, „élő lelkiismeretiről” lévén szó, teljesen szükségtelen, felel az anélkül is, hogy bárminémű kérdést intézne hozzá az ember. Beszél az kielégítően maga helyett, tájékoztatva a világról, a világ szempontjairól, ezáltal két tegyet ütve egy csapásra, lerántva ugy a világról, mint saját magáról a leplet.

Természetesen, mindaz, amit *Lassalle* mond a sajtóval kapcsolatban, (lásd. Minden ujságitónak börtönben a helye című közleményemet,